

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ЧЕРНИШОВ Д.О.,

докторант Донецького
національного університету

УДК 373.385.3

ДОСЛІДНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ПЕРЕВІРКИ МОДЕЛІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У даній статті розглядається проблема дослідно-педагогічної роботи щодо перевірки моделі технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: виховна діяльність, технологія, сучасний загальноосвітній навчальний заклад, модель, перевірка ефективності.

В статье рассматривается проблема исследовательско-педагогической работы по проверке модели технологии воспитательной деятельности современного общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: воспитательная деятельность, технология, современное общеобразовательное учебное заведение, модель, проверка эффективности.

The article deals with the problem of the research-pedagogical work concerning the checking of the model of the educational activity's technology of a modern educational establishment.

Key words: an educational activity, technology, a modern educational establishment, a model, checking, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Емпіричною основою нашого дослідження стало соціально-педагогічне дослідження, оскільки обрана нами технологія виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру за типом була соціально-педагогічна. Дослідження тривало 5 років з 2006 по 2011 роки. Традиційно під дослідно-педагогічною роботою у соціальній педагогіці (а наше дослідження знаходиться на межі шкільної та соціальної педагогіки) розуміють «метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунок на отримання більш високих його результатів з наступною їх перевіркою й оцінкою» [11]. Таке визначення є досить коректним, тим більш у ньому простежується натяк на генетичний зв'язок між соціальною педагогікою і шкільною педагогікою, коли дослідно-педагогічна робота розглядається як різновид педагогічного дослідження. Водночас між ними є й суттєві відмінності, які визначаються їх галузеву природою.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Звернення до історії педагогіки підтверджує, що всі класичні теорії, які стосуються проблем виховання, є продуктом дослідно-педагогічної діяльності, яка не має суворого експериментального обґрунтування. Такими є педагогічні системи й концепції Я. Коменського, І. Песталоцці, Л. Толстого,

Я. Корчака, А. Макаренка, Т. Ващенко, В. Сухомлинського та ін. Видатні педагоги не проводили експериментів у класичній формі, а здійснювали дослідно-педагогічну діяльність, спрямовану на пошук педагогічних засобів, які були адекватні конкретним соціальним умовам. Слід відзначити, що й сучасні теоретико-методологічні підходи до організації педагогічних досліджень не суперечать традиціям і досвіду минулого. Так, на думку В. Краєвського, «дослідна робота може проводитись замість експерименту в тих випадках, коли через особливості дослідження в соціально-гуманітарній галузі дотримання всіх вимог до точних формалізованих процедур експерименту неможливе. Часто це трапляється в галузі виховання, коли ступінь сформованості емоційно-ціннісних відношень не може й не повинен бути вивіреним «з лінійкою в руках». Однак, – стверджує автор, – дослідна робота пов'язана зі зверненням до педагогічної діяльності, – повноцінний метод педагогічного дослідження» [12].

Формування цілей статті. Мета статті полягає у порівнянні емпіричних даних ефективності моделі технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проводячи дослідно-педагогічну роботу, ми виходили з того, що вона є, хоча й важливою, та все ж складовою частиною єдиного

дослідницького комплексу, який вимагає системного підходу до його використання. У процесі «розгортання» дослідження ми активно використовували методи класичного педагогічного дослідження: різні види спостережень, інтерв'ю, анкетування, анкетні опитування, ситуації розвитку особистості спроектовані нами й ті, що виникали природним чином. Таким чином, наше дослідження є прикладом соціально-педагогічної дослідної роботи з елементами класичного експерименту.

Для з'ясування реально існуючих соціально-педагогічних можливостей ми використовували обґрунтовану нами систему критеріїв на рівні регіону в цілому та на рівні загальноосвітнього навчального закладу. При аналізі можливостей на рівні регіону взагалі ми враховували всі фактори: макро-, мезо-, мікро. Це дозволило нам виокремити такі особливості регіону:

- історичні й етнокультурні, які містять традиції краю, звичаї, мову спілкування, культурно-історичні зв'язки, життєві цінності й пріоритети;

- природно-географічні, які визначають клімат, ландшафт, корисні копалини, природні умови;

- соціально-географічні, які відображають густоту (щільність) населення, характер занять, особливості розселення, віддаленість від центру;

- демографічні, у яких виражено національний склад, статеві вікову структуру, міграційні процеси, типи сімей, характер відтворення населення.

Такий детальний опис підстав й особливостей формування соціально-педагогічного простору регіону нам був потрібний для того, щоб підкреслити, наскільки важливо в цьому процесі не захоплюватися абсолютизацією якогось одного чинника, а підходити до розв'язання цієї проблеми комплексно.

Ми визначили три рівні прояву двох груп критеріїв (високий, середній та низький). Загальна картина отриманих результатів розкривається у таблиці. Нами були обрані для вивчення такі види соціального середовища – обласний центр (Донецьк), два великих міста (Макіївка і Маріуполь), два маленьких міста (Краматорськ та Шахтарськ), а також два сільських райони (Ясинуватський та Амвросіївський). **Також з'ясувалося як реальні можливості регіонального середовища проявляються на рівні загальноосвітнього навчального закладу.** Всі показники склалися за групами критеріїв, потім за видами соціального середовища, підраховувався відсоток високого, середнього та низького рівнів прояву реальних

можливостей по регіону в цілому та на рівні загальноосвітнього навчального закладу зокрема.

У **першій групі** критеріїв (відносно регіону) взагалі був проаналізований критерій доступності для школярів стосовно можливостей регіонального соціально-педагогічного середовища щодо соціалізації школярів. Були отримані результати за п'ятьма показниками:

- можливість отримання інформації (за широким спектром – правовим, медичним, педагогічним, психологічним, економічним тощо) щодо викликів регіону відносно якості соціалізованості випускників загальноосвітнього навчального закладу;

- наявність у традиціях регіонального виховного середовища досвіду формування у школярів морально-ціннісного ставлення до соціалізації;

- можливість допрофільного та профільного навчання, а також допрофільної підготовки школярів з урахуванням регіонального ринку професій, соціально-економічного профілю (специфіки) регіону;

- можливість безкоштовно отримати профконсультації, освіту, професійну підготовку, відповідно до особистісних якостей, нахилів та потреб;

- різноманітність, гнучкість та мобільність системи навчання, виховання та професійної підготовки.

Загальний підсумок за першим критерієм був такий – 67,0% – високий рівень прояву показників, 22,9% – середній, 20,1 – низький. Як і передбачалось, низький рівень прояву можливостей за цим критерієм спостерігався у сільському соціальному середовищі та у віддаленому місті. Середні показники – у соціальному середовищі малих міст та віддаленому від обласного центру, великого міста. Але абсолютна більшість прояву показників (67,0%) була високою і стосувалися обласного центру та великих міст, а за деякими показниками й у маленьких містах й навіть у сільських районах. Тому ми робимо такий загальний висновок – для абсолютної більшості школярів усіх видів соціальних середовищ доступні реальні можливості регіонального середовища щодо формування оптимального морально-ціннісного ставлення до соціалізації взагалі.

Другий критерій цієї групи дозволяв з'ясувати наскільки демократична система соціалізації школярів у районі. Показниками цього критерію були обрані такі (всього п'ять):

- можливість громадськості, батькам, соціально-економічному сектору регіону впливати на технологію виховної діяльності

загальноосвітнього навчального закладу щодо соціалізації школярів;

- залучення громадськості, представників соціально-економічного сектора, представників представницької та державної влади до керування регіональною системою соціалізації школярів;
- відкритість регіональної системи соціалізації школярів;
- гласність під час обговорення проблем технології виховної діяльності ЗНЗ та проблем соціалізації школярів;
- залучення школярів до керівництва регіональною системою соціалізації учнів.

Високий рівень показників був зафіксований у 53,6% випадків, середній – у 46,4%, низький показник не було виявлено. Такі результати свідчать, що громадськість, школярі, їх батьки, педагоги-вихователі беруть активну участь у плануванні та управлінні реальними можливостями соціально-педагогічного середовища. Спостерігається гласність у цьому питанні, що підтверджує відкритість системи та її демократичність.

Найвищі показники за другим критерієм отримали обласний центр та великі міста незалежно від відстані від обласного центру.

Третій критерій дозволяв вивчити наявність взаємозв'язку регіональної виховної системи з загальнодержавною системою національного виховання. Показниками даного критерію були визначені такі:

- виконання державних нормативно-правових документів з питань національного виховання та соціалізації школярів;
- прояв ініціативи у розробці регіональної нормативно-правової бази виховної роботи зі школярами, забезпечення її відповідності національним критеріям;
- використання національних традицій соціалізації школярів, їх адаптація до умов регіону.

За отриманими результатами привалює середній рівень прояву показників (60%). Високий рівень виявлений у 20%, низький – теж у 20% випадків. На наш погляд, це свідчить про те, що демографічний багатонаціональний склад населення та інші традиції регіону орієнтуються на більш помірковане, спокійне, але позитивне ставлення до системи національного виховання без різких кроків та крайніх позицій. Саме такий толерантний варіант прояву реальних можливостей за цим критерієм видається нам оптимальним для даного часу історико-культурного розвитку регіону. Але резерви підвищення прояву можливостей цього плану звичайно є.

Четвертий критерій був орієнтований на виявлення наявності відповідного кадрового

забезпечення саме з питань соціалізації школярів. Показників цього критерію було два:

- співвідношення кількості соціальних і педагогічних кадрів, які мають відповідну підготовку з проблеми соціалізації школярів у процесі виховної діяльності з обсягом роботи у цьому напрямі;
- наявність умов для підвищення кваліфікації та підготовки кадрів з метою організації виховної роботи з питань соціалізації школярів.

Результати запевняють нас, що в цілому соціально-педагогічні кадри мають високу та середню професійну і спеціальну підготовку (42,5%) і тільки 16,4% – низьку. Як правило такі соціальні педагоги працюють у післяпенсійний період у місцях, де з об'єктивних причин їх неможливо замінити. В цілому, спостерігається наявність певних позитивних традицій у роботі соціальних педагогів з питань соціалізації школярів. Разом з тим виявлена наявність певних стереотипів та застарілих підходів у цьому напрямку діяльності.

Й останній п'ятий критерій першої групи орієнтував нас на з'ясування наявності у регіоні розвиненої структури дошкільного навчального закладу, загальноосвітнього навчального закладу, позашкільного навчального закладу, вищого навчального закладу, досудових та інших закладів щодо навчання, виховання та соціалізації школярів. Визначення прояву критерію проводилось за такими показниками:

- наявність мережі відповідних загальноосвітніх навчальних закладів, їх відповідність викликам регіону;
- наявність мережі шкіл з різними напрямками профільного навчання, яка відповідає соціально-економічним особливостям регіону;
- наявність мережі закладів додаткової освіти та позашкільних навчальних закладів;
- регулярне проведення заходів, акцій, свят, вечорів з проблем виховання й соціалізації школярів;
- наявність сумісної роботи органів освіти, молодіжної політики, культури, фізичної культури тощо.

Отримані результати не втішають ні респондентів, ні нас. Тому, що реальні можливості існуючої мережі закладів за типами та змістом діяльності вимагали часу. Тільки 35,2% прояву показників мають високі показники, низькі – 19,7%, середні – 45,1%. Принципово не покращують ситуацію і створені освітні округи. Особливо у сільській місцевості. Але нами виявлена й висока роль суб'єктивного фактору в реальному використанні наявних можливостей з цього критерію. З урахуванням сучасних засобів зв'язку, комунікацій та великої кількості

транспортних засобів картину можна й необхідно покращити.

До другої групи критеріїв (відносно можливостей загальноосвітнього навчального закладу) надходили два. Перший з них стосується вивчення змісту навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу. До нього надходили такі показники:

1. Зміст навчально-виховного процесу сучасного загальноосвітнього навчального закладу:

- функціонування загальноосвітнього навчального закладу, як школи відкритого типу з функціями центру тотальної інтеграції виховного потенціалу всіх суб'єктів регіонального виховного середовища;

- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі цільової моделі технології виховної діяльності у вигляді чітко фіксованої концепції;

- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі оригінальних традицій використання технології виховної діяльності школярів;

- посилена краєзнавча спрямованість навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі;

- наявність позакласної та позашкільної роботи на умовах інтеграції усіх факторів регіонального виховного середовища;

- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі здорової, доброзичливої психоемоціональної атмосфери;

- задоволеність школярів та їх батьків організацією та результатами соціалізації учнів з урахуванням регіональних викликів.

2. Кадрове забезпечення системи навчально-виховної роботи та соціалізації у загальноосвітньому навчальному закладі:

- наявність кадрів відповідної підготовки;

- намагання педагогів-вихователів використовувати технологію виховної діяльності, яка спрямована на формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації;

- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі системи відповідного методичного забезпечення;

- наявність у загальноосвітньому навчальному закладі системи навчання й методичного супроводу процесу інтеграції та соціального партнерства всіх суб'єктів регіонального виховного середовища;

- наявність системи соціально-педагогічного супроводу роботи педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу у школі як у центрі тотальної інтеграції виховних можливостей усіх об'єктів регіонального виховного середовища;

- гнучкість та різноманітність роботи з питань соціалізації школярів із урахуванням регіонального виміру.

Перш за все підкреслимо, що ще мало загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють як центри тотальної інтеграції можливостей усіх суб'єктів регіонального виховного середовища. Причина – відсутність відповідної нормативно-методичної бази та нерозробленість цільової моделі шкіл такого типу. Особливо низькі показники (відносно роботи) на основі соціального партнерства. Як правило тут впливають фактори суб'єктивного характеру з обох боків: з боку загальноосвітнього навчального закладу та з боку об'єктів соціального середовища. У цілому були такі результати: високий рівень прояву показників – 33,7%, середній – 41,2%, низький – 25,1%.

Ще гірші результати виявлені за другим критерієм II групи. Він стосувався кадрового забезпечення системи виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу щодо соціалізації школярів. Головна причина – робота з профорієнтації частіше заміняє роботу з питань соціалізації. Тут педагогам-вихователям не вистачає спеціальної підготовки, тим більше у рамках саме виховної технології з використанням системи ситуацій розвитку.

Загальні результати за цим критерієм такі: високий рівень прояву показників – 6,5%, середній – 54,8%, низький – 38,7%. Низькі показники охоплювали всі види соціальних середовищ. Така результативність спонукала нас більш ретельно підійти до вивчення другого питання мети проведення констатуючого експерименту дослідно-педагогічної роботи – аналізу реального процесу виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу, виходячи з задач формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру.

Нами також були складені показники реальних можливостей (соціальних і педагогічних) за кожним видом соціального середовища. Це дало нам змогу встановити залежність рівня наявності реальних можливостей щодо соціалізації школярів від масштабу соціального середовища (обласний центр, велике місто, маленьке місто, сільський район) та віддаленості його від обласного центру. Якщо показники високого рівня прояву показників за всіма групами критеріїв зменшувались у напрямку від обласного центру до сільського району, то показники низького рівня зростали. Середні показники майже в усіх видах соціальних середовищ були однакові й склали приблизно 50%. Це в цілому свідчить про стабільно хороші показники по регіону. Високий рівень

можливостей в області складав 53,8%, а на рівні великих міст – 47,5% (наближене до обласного центру місто) і 38,5% (віддалене від обласного центру місто), на рівні малих міст відповідно – 26,8% і 21,9%, на рівні сільських районів відповідно – 19,0% і 17,9%. Показники низького рівня виглядали таким чином: обласний центр – 10,3%, великі міста – 12,5% (наближене до обласного центру) і 12,8% (віддалене), мале місто – 17,1% і 19,5%, сільські райони – 31,0% і 38,4%. Позитивне співвідношення показників високого і низького рівнів спостерігалось у таких видах соціальних середовищ як обласний центр (високі – 53,8%, низькі – 10,3%), великі міста (відповідно 47,5% і 12,5%, 38,4% і 12,8%) та малі міста (наближене до обласного центру – 26,8% і 17,1%, віддалено – 21,9% і 19,5%).

У сільських районах таке співвідношення було негативним – високий рівень 19,0% і низький 31,0%, у району наближеного до обласного центру – 17,9% і 38,4% – у віддаленого. Таким чином ми виявили наявність нерівних соціально педагогічних можливостей у різних видів соціального середовища щодо соціалізації школярів у процесі реалізації технології виховної діяльності у сучасному загальноосвітньому

навчальному закладі в умовах регіонального виміру.

Другим завданням констатуючого експерименту був аналіз реального процесу виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру, і з метою виявлення наскільки технологія виховної діяльності сприяє формуванню морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації саме в умовах регіонального середовища. Аналіз здійснювався на основі розроблених нами критеріїв готовності педагогів-вихователів до формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру. Для кожного критерію були виділені чотири показники – високий, середній, низький та дуже низький. На підставі критеріїв і показників ми визначили чотири рівні готовності педагогів-вихователів до формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру. Для творчого рівня готовності були характерні високі показники за всіма критеріями, для професійно-компетентного рівня – середні, для репродуктивного рівня – низькі, для непрофесійного (дилетантського) – дуже низькі. У загальному вигляді це можна побачити на таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії і показники рівня готовності педагогів-вихователів до формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації у процесі реалізації технології виховної діяльності сучасного ЗНЗ в умовах регіонального виміру

№ n/n	Критерії готовності	Показники	Рівні готовності			
			Високий	Середній	Низький	Дуже низький
1	Наявність глибоких знань про сутність і структуру процесів соціалізації школярів, а також про специфіку формування морально-етичного ставлення до соціалізації	В	+			
		С		+		
		Н			+	
		ДН				+
2	Розуміння потенційних виховних можливостей усіх суб'єктів регіонального простору (макро-, мезо-, мікрофакторів) щодо виховання соціалізації школярів	В	+			
		С		+		
		Н				
		ДН				+
3	Володіння засобами тотальної інтеграції реальних виховних можливостей суб'єктів регіонального виховного середовища щодо формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру	В	+			
		С		+		
		Н			+	
		ДН				+
4	Здатність створювати ситуації розвитку школярів як прояву ситуаційно-подійної технології організації виховної діяльності щодо соціалізації школярів	В	+			
		С		+		
		Н			+	
		ДН				+
5	Володіння засобами соціально-педагогічної підтримки школярів у процесі формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації	В	+			
		С				
		Н			+	
		ДН				+
6	Здатність спонукати школярів до самовиховання з питань формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації в умовах регіонального простору	В	+			
		С		+		
		Н				
		ДН				+
7	Уміння визначити досягнутий школярами рівень сформованості морально-ціннісного ставлення до соціалізації саме в умовах регіону	В	+			
		С		+		
		Н			+	
		ДН				+

Вивчення реального процесу технології виховної діяльності сучасного ЗНЗ щодо соціалізації школярів в умовах регіонального виміру ми здійснювали *методом безпосереднього спостереження й анкетування*. Нами було обрано по 6 педагогів-вихователів (як правило це були класні керівники 6-7, 8-9, 10-11 класів) навчальних закладів експериментальної групи. Всього було включено для поглибленого дослідження *60 педагогів-вихователів*. У кожного з них було відвідано та проаналізовано за обраними нами критеріями готовності по 2 виховних заходи, які, на їх думку, мали статус ситуації розвитку особистості школяра (тобто сприймалися школярами як подія у процесі соціалізації). Таким чином ми відвідали *120 виховних заходів*, які демонстрували ситуативно-подійний механізм технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру. Спеціальне спостереження, бесіди з педагогами-вихователями та аналіз дозволили встановити такі факти.

Відносно **першого критерію** (наявність глибоких знань про сутність і структуру процесів соціалізації школярів, а також про специфіку формування морально-етичного ставлення до соціалізації) високі показники мали 21 педагог-вихователь, що становить 17,5% від загальної кількості досліджуваних, середні – 36 (відповідно 30,0%), низькі – 39 (32,5%), дуже низькі – 24 (20,0%). Таким чином ми бачимо, що основну роль відіграють показники середнього та низького рівнів – разом 62,5%. Високі показники за цим критерієм дещо поступаються дуже низьким показникам – 17,5% і 20,0%. Але в цілому такі данні відповідають дійсності – педагоги-вихователі фактично розуміють сутність і структуру процесу соціалізації, оскільки це стосується саме педагогічного аспекту проблеми, де вони є дипломованими фахівцями.

Але за *другим* критерієм ми спостерігаємо погіршення показників, оскільки це стосується соціального аспекту соціалізації «розуміння потенційних виховних можливостей усіх суб'єктів регіонального простору (макро-, мезо-, мікрофакторів) щодо виховання соціалізації школярів». Високий рівень прояву критерію знижується до 14,1% (на 3,4% відносно першого критерію), а дуже низькі підвищуються до 21,8% (на 1,8% відносно першого критерію), це свідчить про те, що педагоги-вихователі не вважають за необхідне більш ретельно вивчати цей аспект проблеми. Середні та низькі показники теж складають більшість – разом 64,1%.

Однак у той же час педагоги-вихователі демонструють на практиці уміння володіти засобами тотальної інтеграції зусиль усіх

суб'єктів регіонального середовища. Відносно **третього** критерію – показники високого рівня зростають до 16,6% (на 2,5%), але це все ж таки нижче показників першого критерію (на 0,9 – там 17,5%). Показники дуже низького рівня зменшуються відносно другого і першого критеріїв (відповідно на 3,3% і 1,5%). Середні та низькі показники й тут пріоритетні – разом – 64,9%. Показники цього критерію вказують на те, що педагоги-вихователі у міру свого розуміння (дещо заниженого) намагаються знайти собі помічників у роботі щодо соціалізації школярів.

Четвертий критерій полягав у тому, що «здатність створювати ситуації розвитку школярів як прояву ситуаційно-подійної технології організації виховної діяльності щодо соціалізації школярів». Показники свідчать, що цей педагогічний аспект технології теж більш доступний кращим педагогам-вихователям (високий рівень мають 23,3%, що вище за показники трьох попередніх критеріїв). Але кожний п'ятий з педагогів не зміг створити ситуації розвитку і проводив звичайні профорієнтаційні заходи (показники дуже низького рівня – 21,2%). Тому сума середнього та низького рівнів менша за три попередні критерії і складає разом тільки 55,5%.

Ще гіршу картину ми спостерігаємо відносно показників **п'ятого** критерію – «володіння засобами соціально-педагогічної підтримки школярів у процесі формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації». Середні та низькі показники становлять лише 51,6%, що нижче за всі раніше аналізовані критерії. Також тут багато тих педагогів-вихователів, які мають дуже низькі показники – 22,9% (показник найгірший з 4-х раніше аналізованих критеріїв). У той же час зріс показник дуже високого рівня – 25,5%, що свідчить про наявність потужної «просунутої» частини педагогів-вихователів, які вважають за доцільне опанувати сучасні технології.

Скромнішими є показники за **шостим** критерієм – «здатність спонукати школярів до самовиховання з питань формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації в умовах регіонального простору». Тому що це стосується не процесу соціалізації взагалі, а нового його аспекту – формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації. Тут педагогам-вихователям не вистачає спеціальних знань. Тому показники такі: високий рівень – 20,0%, дуже низький – 25,1%, середній і низький разом – 55,9%.

Також педагоги-вихователі мали труднощі при проведенні діагностичних і моніторингових процедур. Критерій був наступний: «Вміння визначити досягнутий школярами рівень

сформованості морально-ціннісного ставлення до соціалізації саме в умовах регіону». Показники дуже низького рівня – 24,3%, середнього і низького разом – 60,7%, високого – 15,1%.

За результатами першого і другого етапів констатуючого експерименту ми можемо зробити висновок про те, що хоча в соціальному та педагогічному середовищах регіонального простору закладені певні можливості щодо соціалізації школярів в умовах регіонального виміру, ці можливості не використовуються повною мірою як через недостатній рівень тотальної інтеграції наявних можливостей усіх суб'єктів середовища, так і в силу недостатньої уваги до проблеми та профкомпетентності педагогів-вихователів.

Для третього етапу констатуючого експерименту нами була розроблена методика і процедура вивчення рівня сформованості морально-ціннісного ставлення школяра до соціалізації в умовах регіону та компоненти, розділи й показники соціалізованості школярів в умовах регіонального простору. Метою було вирішення таких завдань:

- аналіз можливості кількісного й якісного діагностування морально-ціннісного ставлення до соціалізації школяра та власно його соціалізованості;

- розробка критеріїв і показників, відповідно до яких можливе вивчення рівня сформованості ставлення та соціалізованості школярів;

- створення комплексу діагностичних методик;

- застосування методик за призначенням і збір емпіричних даних;

- статистичне опрацювання та аналіз отриманих результатів.

Для визначення рівня прояву морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру в якості критеріїв ми обрали маргінальні та громадянські цінності, а у якості показника – інтенсивність їх прояву під час вирішення ситуацій розвитку особистості школяра. Таким чином ми визначали характер прояву морально-ціннісного ставлення (ситуативно-маргінальний, системно-маргінальний, ситуативно-громадянський та системно-громадянський). У результаті нами були визначені чотири рівня морально-ціннісного ставлення до соціалізації школярів в умовах регіонального виміру:

- прагматичний;
- егоцентричний;
- групоцентричний;
- просоціальний.

Таблиця 2

Критерії, показники та рівні прояву морально-ціннісного ставлення школяра до соціалізації в умовах регіонального виміру

Критерії	Інтенсивність прояву критерію	Характер морально-ціннісного ставлення до соціалізації	Рівень морально-ціннісного ставлення до соціалізації
Маргінальні цінності	Ситуативна	Ситуативно-маргінальний	прагматичний
	Системна	Системно-маргінальний	егоцентричний
Громадянські цінності	Ситуативна	Ситуативно-громадянський	групоцентричний
	Системна	Системно-громадянський	просоціальний

Дано стислу характеристику кожному з рівнів прояву морально-ціннісного ставлення школяра до соціалізації в умовах регіонального виміру.

Для **прагматичного** рівня ставлення до соціалізації характерно керування ситуаційними маргінальними цінностями без глибинного проникнення у сутність справи або ситуації розвитку.

Егоцентричний рівень характеризується системою використання маргінальних цінностей, школяр керується особистісною користю, зручністю престижу.

Групоцентричний рівень відрізняється боротьбою маргінальних і громадянських цінностей, вирішальними стають думка і позиція референтних груп – однолітків або батьків.

Просоціальний рівень являє собою певний пріоритет громадянських орієнтацій, коли школяр

активно та осмислено бере участь у різних видах суспільної діяльності.

Циклічність проведення вимірів прояву рівнів морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації була такою: *вхідний* – на початок експерименту (вересень місяць, 6 клас), *поточні* – кінець 6, 8, 10 класів, *кінцевий* – за 3 місяці до закінчення школи.

Крім визначення рівня ставлення до соціалізації школярів паралельно проводилась *діагностика її результативності* – вивчення рівня соціалізованості. Терміни проведення – кінець 7, 9 та 11 класів. Були визначені такі критерії, їх розділи та показники (див. таблицю 2).

Нами були визначені чотири рівні прояву соціалізованості у школярів:

1. низький рівень – свідомо-маргінальна регіональна соціалізованість;
2. ситуативно-маргінальна регіональна соціалізованість;

3. ситуативно-громадянська регіональна використання двох груп цінностей при вирішенні соціалізованість; проблем соціалізації. Середній показник

4. свідомо-громадянська регіональна виводився як усереднений бал за результатами соціалізованість. визначення ступеня прояву кожного з перелічених критеріїв (високий, середній, низький та дуже низький).

Назви рівнів такі красномовні, що вони не потребують додаткової характеристики. Відмінність рівнів ми бачили в інтенсивності

Таблиця 3

Компоненти, розділи та показники соціалізованості школяра в умовах регіонального виміру

Компоненти	Розділи	Показники
Пізнавальний	Державний	- знання та переконання про значущість громадянської спрямованості життєвого та професійного вибору, громадянської позиції; - поняття про чесне й гідне служіння Батьківщині; - розуміння громадянських, професійних прав та обов'язків
	Регіональний	- знання історії, культури, традицій малої батьківщини; - поняття специфіки соціально-економічного сектору рідного краю; - розуміння внесення особистісного вкладу у розвиток традицій, економіки, культури малої батьківщини
	Особистісний	- самооцінка відповідності особистісних моральних та громадянських якостей вимогам соціалізації; - знання шляхів реалізації свого соціального вибору; - співвідношення моральних знань з адекватною їм системою цінностей
Емоційний	Державний	- пошана до національних і державних символів, любов до України, гордість за свою Вітчизну; - шанобливе ставлення до національних багатств, рідної природи, результатів праці українського народу
	Регіональний	- позитивна мотивація участі у регіональних процесах та подіях; - любов до регіональних традицій, багатонаціональної культури народів
	Особистісний	- шанобливе ставлення до людей праці, патріотів своєї Батьківщини; - любов до родинних традицій, служіння Україні та малій Батьківщини; - позитивна мотивація участі у виховній роботі регіону, школи
Вчинковий	Державний	- прояв громадянської активності; - піклування про відродження національної та економічної гідності Батьківщини
	Регіональний	- уміння виявити волю, ініціативність, працьовитість, наполегливість, самостійність, доцільність у справах регіонального рівня; - відповідальне ставлення до життєвого та професійного вибору в умовах регіонального простору
	Особистісний	- здатність до наполегливої праці, прояву активності, творчої ініціативи на користь родини, оточуючим; - вміння забезпечити економічну ефективність дорученої справи

Таким чином, комплекс діагностик дозволяв нам спостерігати за процесом формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації й паралельно у рубіжних ситуаціях (перед початком допрофільного і профільного навчання, а також перед завершенням навчання у загальноосвітньому навчальному закладі) визначались рівні соціалізованості школярів. Більш поглиблено вивчали та спостерігали за учнями контрольної групи загальноосвітніх навчальних закладів з різних видів соціального середовища. Всього 10 шкіл, у них 2500 школярів. На етапі констатуючого експерименту були отримані такі результати. В цілому рівень морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації визначався найбільшими показниками за рівнями:

- егоцентричний – 36,6%
- групоцентричний – 29,2%,
- разом – 65,8%.

Прагматичний рівень був виявлений у 20,7% школярів, а просоціальний у 13,5%. Таким чином

найвищий рівень ставлення у 1,5 рази поступається найнижчому.

Нами була також виявлена тенденція зростання показників (на краще) за роками навчання. Це зрозуміло – з віком школярі більш свідомо ставляться до питань соціалізації. Так, наприклад, високий рівень – просоціальний – був виявлений у 12,9% шестикласників, 13,2% – у восьмикласників та 14,6% у десятикласників. Також виявлено зниження показників за прагматичним рівнем: 6-й клас – 22,6%, 8-й клас – 20,7%, 10-й клас – 18,8%.

Показники рівнів соціалізованості школярів трохи кращі за показники морально-ціннісного ставлення, але вони в цілому співвідносяться між собою у загальній логіці. Це свідчить про те, що рівень ставлення до соціалізації врешті-решт визначає рівень соціалізованості. Найвищі показники мали рівні – ситуативно-маргінальний – 35,6% та ситуативно-громадянський – 30,0%. Разом – 65,6%

(показники аналогічних рівнів щодо ставлення школярів до соціалізації складають майже стільки – 65,8%). Свідомо-маргінальний рівень соціалізації виявлений у 19,9%, у той же час показники свідомо-громадянського рівня складають 14,5%. Виявлена також тенденція зростання показників за класами навчання. Свідомо-громадянський рівень соціалізованості виявлений у школярів 7-го класу – 13,7% випадків, у 9-ти класників – 14,4%, у 11-ти класників – 15,4%. Однак зменшувались показники за рівнем соціалізованості – свідомо-маргінальний: 7-й клас – 21,8%, 9-й клас – 20,0%, 11-й клас – 18,0%.

Виявлена також пряма закономірність рівня соціалізованості школярів від рівня можливостей видів соціальних середовищ. У школярів маленьких міст та сільських районів соціалізованість нижча.

Але отримані в ході констатуючого експерименту дані не розцінюються нами як безнадійні. Крім того вони дають нам підставу припустити, що при створенні відповідних обґрунтованих соціально-педагогічних умов і використанні ефективних прийомів і методів виховного впливу на особистість школярів сучасних загальноосвітніх навчальних закладів можна формувати високий рівень морально-ціннісного ставлення до соціалізації та досягати високого рівня соціалізованості школярів в умовах регіонального простору.

Виявлені рівень і специфіка морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру дозволили нам визначити оптимальну модель технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Висновки. Аналіз наведених даних дозволив нам зробити такі висновки:

1. обґрунтована нами за типом соціально-педагогічна технологія виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру вимагає соціально-педагогічних за характером методів дослідження та здійснюється в формі дослідно-педагогічної роботи;

2. різні види соціальних середовищ мають різні рівні соціально-педагогічних можливостей щодо реалізації технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру, але в цілому такі рівні соціально-педагогічних

можливостей створюють необхідні умови щодо ефективної соціалізації школярів в умовах регіонального простору;

3. у реальному процесі виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу маємо певний задовільний рівень можливостей щодо соціалізації школярів, але ці можливості не використовуються повною мірою як через недостатній рівень тотальної інтеграції наявних соціально-педагогічних можливостей, так і в силу недостатньої уваги до проблем соціалізації педагогів-вихователів, або їх недостатньої профкомпетентності у питанні формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації в умовах регіонального виміру.

Список джерел

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР [Текст] – М.: Педагогика, 1988. – 635 с.
2. Асмолов, А. Личность как предмет психологического исследования [Текст] / А. Асмолов. – М., 1984. – 104 с.
3. Баранов, Г.В. Деятельность в многомерности человеческого существования: автореф. дис. ... д-ра филос. наук [Текст] / Г.В. Баранов. – Екатеринбург, 1998. – 42 с.
4. Беспалько, В. Основы теории педагогических систем [Текст] / В. Беспалько. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 304 с.
5. Бех, І.Д. Виховання особистості. Сходження до духовності [Текст] / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 270 с.
6. Борытко, Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: [монографія] [Текст] / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. – Волгоград: Перемена, 2001. – 181 с.
7. Бочаров, П.Д. Воспитательная среда малого города как фактор социализации учащихся общеобразовательных школ: автореф. дис. канд. пед. наук [Текст] / П.Д. Бочаров. – Пенза, 2010. – С. 11.
8. Гармаев, А. Есть ли у вас шансы воспитать подростка сегодня? [Текст] / А. Гармаев // Народное образование. – 2010. – № 2. – С. 241-247.
9. Дементьев, Г.Г. Процесс формирования личности под влиянием социальной среды в современных условиях: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04. / Г.Г. Дементьев. – М., 2000. – 191 с.
10. Діагностика особистості і фахової майстерності викладача. – М.: Міжнародна педагогічна академія, 1995. – С. 86-89.
11. Загвязинський, В.И., Закирова, А.П. Идея, замысел и гипотеза педагогического исследования / В.И. Загвязинський, А.П. Закирова // Педагогика. – 1997. – № 2.
12. Краевський, В.В. Общие основы педагогики: Учебн. пособ. для студ. и асп. педвузов / В.В. Краевський. – М.: Волгоград, Перемена, 2002. – С. 150.